

ПОПОВИЧ М. В.,завідувач криміналістичної лабораторії
імені Ганса Гросса
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

УДК 343.137.5:343.122:343.988:159.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.38>**СИНЕРГЕТИЧНИЙ ОСЕРЕДОК ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОЯВУ
ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ ПІД ЧАС ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ**

Розглянуто проблему формування показань неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні України в умовах сьогодення. З'ясовано зміст синергетичного походження під час вирішення глобального завдання захисту прав дітей, які стали жертвами кримінальних правопорушень. Встановлено чинники, що сприяють розв'язанню актуальних перешкод під час налагодження контакту з дитиною. Акцентовано увагу на професійному підході фахівців, які можуть впливати на актуалізацію забутого в пам'яті дитини. Визначено високе аксіологічне значення комплексного підходу для вирішення проблеми ефективного допиту неповнолітніх потерпілих, в першу чергу, в умовах військового протистояння та під час розповсюдження по всьому світові епідемії. Проаналізовано чинні законодавчі ініціативи, що спрямовані на зміну підходів та динаміку впровадження нових успішних методик захисту прав дітей направлено, в тому числі, на збереження їх прав під час допиту. Досліджено окремі аспекти захисту дітей в Україні від насильства під час запровадження моделі Барнахус, що має активне розповсюдження в окремих містах України як «будинку дітей» та пілотного проєкту «Вихователь безпеки».

Запропоновано формування реєстру психологів для потреб ефективного відібрання показань. Визначено необхідність відмови від участі під час допиту педагога, але доведено важливість присутності психолога. Обговорено необхідність «швидкого» допиту неповнолітнього, але з попереднім збором додаткової можливої інформації як щодо самої особи потерпілого, так і щодо події кримінального правопорушення загалом. Виправдано підхід, відповідно до якого кримінальне процесуальне «втручання» в психіку дитини має бути реалізовано лише один раз для уникнення будь-якого непоправного негативного впливу чи повторної травматизації. Як яскравий приклад обговорено доцільність використання щодо потерпілих дітей додаткових послуг, що пропонуються Барнахусом, в першу чергу, кризової психологічної допомоги.

Ключові слова: неповнолітній, допит, захист дітей, синергетичний підхід, участь психолога, потерпілий, Барнахус, вихователь безпеки.

Popovich M. V. The synergistic cell as an integral component of the manifestation of child-centrism during the interrogation of a minor in criminal proceedings in Ukraine

This article is concerning on problem of forming the minor victim's testimony in the criminal proceedings in Ukraine in modern conditions. The meaning of synergetic origin in solving the global task of protection of rights of children who became victims of criminal offences has been clarified. Factors contributing to overcome obstacles during establishing contact with the child have been established. Attention

has been focused on the professional approach of specialists who can influence upon the actualization of the forgotten in the child's memory.

The high axiological value of a complex approach to solving the problem of effective interrogation of minor victims first of all during the armed conflict and during the spread of epidemics around the world has been determined. Current legislative initiatives aimed at changing the approaches and implementation of new successful methods of children's rights protection aimed at preserving their rights during interrogation have been analyzed. Some aspects of the protection of children from violence in Ukraine during the introduction of the Barnahus model, which is actively spreading in some cities of Ukraine as a "children's house", have been studied.

Creation of register of psychologists for the needs of effective taking of testimony has been suggested. The need to refuse teacher's participation in the interrogation has been defined, and simultaneously the importance of presence of psychologist has been stressed. The necessity of juvenile's "quick" interrogation has been discussed along with preliminary collection of additional possible information on this minor's person (as well as about the event of the criminal offence in general).

An approach according to which a criminal procedural interference in the child psyche should be made only once to avoid any irreparable negative influence or re-traumatization has been justified. As a vivid example, the expediency of using additional services provided by Barnahus, first of all crisis psychological service, for victimized children has been debated, «Safety educator».

Key words: *minor, interrogation, child protection, synergistic approach, involvement of psychologist, victim, Barnahus, safety educator.*

Вступ. Вирішальним на сьогоднішній день у всьому світові є знецінення людських цінностей, що сприятиме стрімкому зростанню рівня загальної злочинності. На фоні такого сплеску очевидним стає факт росту злочинності як щодо неповнолітніх, так і неповнолітніми. Останнім часом в Україні набуває акценту постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 585 [8], якою забезпечується Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження. У даному документі термін „жорстоке поводження з дитиною” означає будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою її експлуатації з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини. Як бачимо, для законодавця захист прав дитини фокусується з різних сторін життя, має пронизливий характер. Це є визначальним для формування й наших подальших міркувань.

Постановка завдання. Раніше ми вже зазначали, що сьогодні всі інституції та правоохоронні органи нерозривно пов'язані високою спільною метою у протидії дитячого насильства та захисті прав дітей, оскільки лише така координація зможе зумовити співпрацю для якісного та ефективного подолання даної проблеми, її викорінення. Таким чином, на найвищому державному рівні створюється «ударний показник» синергетичного походження. Синергетичний підхід під час вирішення кримінальних процесуальних проблем досягається шляхом «впливу» зовнішніх факторів не лише на кримінальну процесуальну діяльність, а й на ситуацію, що породжує самі кримінальні правовідносини. В цьому аспекті основні зусилля всіх об'єднаних в єдине ціле організацій повинно приділятися превенції, що має привалювати над розслідуванням кримінальних правопорушень. [4 286].

Отже, метою статті є розгляд особливостей впровадження нових проєктів щодо захисту прав дітей, зокрема, тих документів, що можуть мати реалізацію під час допиту у кримінальному провадженні, а також формулювання пропозицій щодо змін кримінального процесуального законодавства в цій частині з урахуванням практики застосування.

Результати дослідження. Справедливо вважати важливим впровадження оптимальних умов під час допиту дитини з метою уникнення можливої травматизації. На підтвердження цієї позиції нами було запропоновано внесення у Кримінальний процесуальний кодекс України нової загальної засади кримінального провадження під назвою «дитиноцентризм» [7].

У випадку, якщо неповнолітній вже потрапив в ситуацію, яка змусила відчувати страждання, біль та інші втрати внаслідок кримінального правопорушення, то і в цьому випадку єдиним правильним буде розуміння синергетичного осередку під час вирішенні завдань кримінального провадження щодо такого потерпілого. Мова йде про проекти, що останнім часом активно впроваджуються в Україні. Один з них є пілотний проект «Вихователь безпеки» щодо виявлення негативних ризиків та шкідливих явищ у дитячому середовищі, профілактики вчинення правопорушень в освітньому середовищі та інших заходів щодо їх усунення.

В своїх роботах ми зазначали, що в кримінальному процесі необхідно повернутися до практики встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень. В цьому розумінні новий запропонований проект є вирішальним для кримінального процесу, оскільки виявлення негативних ризиків та шкідливих явищ в освітньому середовищі може вплинути як на «дитячу» злочинність, так і на злочинність проти дітей.

Нами було запропоновано внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу та викласти ч. 5 ст. 226 в такій редакції неповнолітнього потерпілого в частині встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, може бути проведений лише у випадку, коли ці відомості неможливо отримати в інший спосіб» [5, 190].

Відповідно до рекомендацій щодо функціональних обов'язків спеціаліста із безпеки в освітньому середовищі, порядку проведення відбору та вимог до кандидатів на посаду впроваджується новий активний учасник, участь якого може бути корисною як на етапі превенції, так і під час допиту його як свідка в кримінальному провадженні щодо потерпілої дитини. Спеціаліст з безпеки, як можна побачити зі змісту проекту, метою своєї діяльності матиме створення та підтримання належного рівня безпеки в основному місці перебування дитини, тобто в освітньому середовищі, забезпечення організації та участь у реалізації узгоджених заходів із запобігання, раннього виявлення, припинення й усунення негативних явищ та їх шкідливих наслідків [9].

Цей проект визначатиме організацію, напрями та процедуру взаємодії органів місцевого самоврядування, закладів загальної середньої освіти (державної і комунальної форми власності, крім тих, які забезпечують здобуття освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти), Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій в межах забезпечення безпечного освітнього середовища для учнів. Як бачимо, створюється синергетичний осередок, що має свій прояв у конгломераті сил та об'єднань одразу декількох державних інституцій.

Під «негативними явищами в освітньому середовищі» маються на увазі, зокрема, негативні явища, які відбуваються безпосередньо в приміщенні закладу освіти, на прилеглих територіях та (або) дорогою до (із) закладу освіти і, які являють собою загрозу для життя, фізичного, психічного здоров'я учня та його майна, зокрема: жорстоке поводження з учнем, дискримінація за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності учня; булінг (цькування); суїцидальна, девіантна, віктимна поведінка учня, вчинення ним правопорушення, вживання ним психоактивних речовин, наявність залежності від таких речовин, іншого виду залежності; втягнення учня у протиправну діяльність, залучення його до вживання психоактивних речовин; залучення учня до деструктивних молодіжних груп, течій; вживання в приміщеннях закладу освіти чи на прилеглих до нього територіях алкогольних напоїв, тютюнових виробів, інших психоактивних речовин; наближення закладу освіти до району проведення операції об'єднаних сил, району ведення бойових дій, порівняно вищий рівень криміногенної ситуації у районі розташування закладу освіти або погіршення у його районі розташування криміногенної ситуації (передусім, збільшення кількості кримінальних правопорушень, потерпілими від яких є діти, тощо) та багато інших [9].

Таким чином, варто говорити про ціннісне значення такої посади в освітньому середовищі, оскільки вона вміщує в себе водночас і знання психології. Але, на нашу думку, слід розмежовувати поняття «вихователя безпеки» та «психолога». На даний час, все ж таки поки вказаний проєкт стартував та завчасно ще говорити про його результати, варто звернути увагу на ті здобутки, що вже є. Мова йде про формування бази психологів для потреб, в тому числі, виправлення віктимної поведінки. Впевнені, що пройде ще тривалий час, поки будемо бачити ефективність вказаного пілотного проєкту, а з неповнолітніми треба працювати вже сьогодні в усіх регіонах. Акцентуємо увагу, що проєкт «Вихователь безпеки» стартував у вересні 2022 року лише в 16-тих територіальних громадах зі всієї України. Це всього лише 17 спеціалістів по всій державі. Отже, цінність психологів не може наразі уступати новоствореному проєкту щодо впровадження вихователя безпеки. А реєстр психологів вкрай важливий вже зараз, оскільки невпинно росте злочинність щодо неповнолітніх та з потерпілими дітьми треба працювати фахово, висококваліфіковано.

Грунтуючись на базовій вимозі профілактики віктимної поведінки дітей, інформативній допомозі в складних життєвих ситуаціях, регулярній оцінці загроз вчинення злочинності щодо дітей, – у кримінальному процесі варто розглянути пропозицію під час допиту неповнолітнього залучення до участі виключно психолога. Натомість як чинний Кримінальний процесуальний кодекс України містить норму, що дозволяє зробити вибір, оскільки слідчому (дізнавачу) пропонується обрати між педагогом або психологом. Так, «допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідністю – лікаря» [3].

Треба визнати, що не існує більш інформативної слідчої розшукової дії, ніж допит, що, сам по собі, набуває рис мистецтва. Ті особливості, з якими стикається слідчий (дізнавач) під час даної слідчої (розшукової) дії кожного разу є специфічними. Вміння вести допит вимагає не лише досвіду чи знання, але й емпатії, відчуття неповнолітнього. Тож поєднання зусиль особи, яка проводить допит, разом з психологом, який є присутнім, та може надати пізніше свою оцінку під час окремого допиту психолога як свідка, є запорукою не лише вирішення кримінальних процесуальних завдань, але й можливої психотерапевтичної складової відносно дитини.

Проте, чи можлива психотерапія під час допиту дитини у кримінальному провадженні ми зазначали в своїх роботах раніше та прийшли до висновків, що «жодне завдання кримінального процесу не варте, якщо вирішення його спричинить можливу повторну травматизацію дитини. Кульмінацією можливого втручання в психіку неповнолітнього при цьому є допит. Якщо кожний слідчий буде розглядати свою роботу як турботу про дитину, намагання терапевтично вирішити завдання, що покладаються на нього розслідуванням, то мета буде виправдана коректним методами. Адже відомий вислів про те, що мета виправдовує засоби, не є абсолютним, а в питаннях моральності у ставленні до дітей під час кримінального провадження – є категорично несправедливим та неприпустимим. Неможливо дитячу «сповідь» розглядати як спосіб вирішення завдань кримінального провадження. Доцільно шукати інші способи здобуття доказової інформації, ніж той, що отримується завдяки допиту» [5, 190].

Разом з тим, в Україні також впроваджується модель «Барнахус», яка «поєднує систему правосуддя та соціальну сферу, які залучені до роботи з випадками насильства й жорстокого поводження з дітьми та представляє собою «змішану форму організації», де поєднуються практики, правила та переконавання різних інституцій. Проте безумовними об'єднувачими принципами всіх моделей «Барнахус» є доброзичливість і дружнє ставлення до дітей, постраждалих від насильства та жорстокого поводження, та принцип роботи усіх спеціалістів «під одним дахом»» [6, 4].

Барнахус (у перекладі «Будинок дітей») – це міждисциплінарний і міжустановчий спеціалізований центр по роботі з дітьми, які постраждали від насильства або стали свідками подібних злочинів. Тут проводиться співбесіда з такими дітьми, здійснюється медичний огляд для цілей судової медицини, проводиться всебічна оцінка і надаються усі необхідні терапевтичні послуги від відповідних спеціалістів[2].

В Україні в період з березня 2022 року запрацювала посилена модель «Барнахус+», де акцент створено на терапевтичному завданні (на спеціалізації психологічних послуг), на виведенні дитини-потерпілої чи свідка зі складного психологічного стану, на її психологічному здоров'ї.

Даний проєкт має на меті розповсюдження по всіх областях країни. Водночас головною проблемою вже є дістатися до центру з маленьких селищ, оскільки механізми моделі поки що не є мобільними для віддалених населених пунктів. Крім того, до завдань таких центрів повинно входити захист дитини не лише під час кримінального провадження, але і після нього.

У зв'язку з військовими протистояннями України як ніколи раніше варто пришвидшити створення ефективних та швидких механізмів захисту прав дітей. Зокрема, питання навчання психологів зі спеціалізацією для потреб кримінального провадження за участю дітей, а в подальшому – створення єдиного реєстру таких психологів. Наразі, створення реєстру психологів та їх навчання стоїть перед державою одним із пріоритетних завдань, про що наголошують неодноразово розробники моделі «Барнахус» та активні діячі України [1].

Висновки. Підсумовуючи зазначене, варто підкреслити високе аксіологічне значення одночасних розробок вчених різних галузей та спеціальностей щодо механізмів захисту прав дітей, оскільки саме такий синергетичний підхід зможе сприяти ефективному вирішенню найгостріших проблем суспільства, тому що питання дітей є питаннями нашого майбутнього. В той самий час треба визнати, що сьогодні в Україні варто говорити голосно про «глухий кут» захисту неповнолітніх та піднімати розголос для залучення компетентних фахівців з різних галузей та спеціальностей задля єдиного комплексного вирішення багатьох одночасних завдань. В першу чергу, про психологів та створення єдиного реєстру таких спеціалістів, щоб неповнолітні з віддалених населених пунктів могли мати спробу залучення психологів та їх виклику, оскільки в багатьох невеликих містечках та пунктах селищного типу психологів взагалі немає. Відповідно критично важливо внести зміни до КПК України та ввести в кримінальний процес такого учасника як психолог з подальшим описом його правового статусу в кримінальному провадженні. Ціннісне значення набуває впровадження в Україні моделі «Барнахус» та «Барнахус+» по всім регіонам, оскільки наразі вона діє лише в декількох великих населених пунктах: Вінниці, Тернополі, Миколаєві, та незабаром буде відкрито у Києві та Чернівцях. А також варто під час кримінального провадження варто повернутися до практики встановлення причин та умов скоєння кримінальних правопорушень, при цьому це повинно бути здобуто за рахунок слідчих (розшукових) дій, але не допиту потерпілої дитини, оскільки це може спричинити подальшу стигматизацію.

Список використаних джерел:

1. В Україні з'явиться Реєстр психологів, навчених працювати з дітьми, які постраждали від насильства. *ЮНІСЕФ Україна : для кожної дитини* : [сайт]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/therapists-register>
2. Дерєко А. Що таке Барнахус, і як він працює. *Child Hub* : [сайт]. URL: <https://childhub.org/uk/child-protection-multimedia-resources/scho-take-barnakhus-i-yak-vin-prasyue>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики КСУ, ВСУ, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. А. В. Столітнього. Київ : Норма права, 2020. 1504 с.
4. Мельник О. В., Попович М. В. Синергія та її вплив на відносини, що виникають під час допиту неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні України. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3. С. 134–139. (Республіка Польща). DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.46>.
5. Мельник О., Попович М. Чи можлива психотерапія під час допиту неповнолітнього потерпілого? *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 1. С. 84–89. (Республіка Польща).

6. Модель "Барнахус": загальна характеристика і впровадження в Україні : зб. матеріалів із впровадження моделі "Барнахус" в Україні / ЮНІСЕФ Україна ; Міжвідом. координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх. Київ, 2021. 52 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/model-barnahus-implementation-ukraine>

7. Попович М. В. Дитиноцентризм в кримінальному провадженні. *Актуальні питання вдосконалення національного законодавства* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Маріуполь, 14 трав. 2020 р.). Маріуполь, 2020. С. 82–86.

8. Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 1 черв. 2020 р. № 585. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

9. Шанько Я. Проект «Вихователь безпеки». *Укрінформ* : [сайт]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3575042-o-1500-brifing-sodo-proektu-vihovatel-bezpeki.html>.

